

ŞÜKRÜ ERTÜRK'ÜN PROF. DR. AZİZ SANCAR EKSLİBRİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sezin TÜRK KAYA

Doçent, Bursa Uludağ Üniversitesi, turkkaya(at)uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1570-3169

Türk Kaya, Sezin. "Şükrü Ertürk'ün Prof. Dr. Aziz Sancar Ekslibrisi Üzerine Bir İnceleme". idil, 69 (2020 Mayıs): s. 887-897. doi: 10.7816/idil-09-69-12

ÖZ

Bilimsel ve teknik alanlardaki ilerlemeler sanat alanında da yankı bulmaktadır. 2015 tarihinde Nobel Ödülü alan Türk bilim insanı Prof. Dr. Aziz Sancar'ın yapmış olduğu buluşlarla bilime sağladığı katkı ve yaşam öyküsünden etkilenen Şükrü Ertürk, Sancar adına 2018 tarihinde bir ekslibris tasarlamıştır. Araştırma makalesinin amacı, Türk ekslibris sanatçılarından Şükrü Ertürk'ün Prof. Dr. Aziz Sancar adına yaptığı ekslibris çalışmasını hangi yöntem ve teknikler ile oluşturduğunu, üretim aşamalarının neler olduğunu, sanatçının hangi sanatçılardan etkilendiğini, Türkiye'deki ekslibris sanatına nasıl katkı sağladığını ortaya çıkarmaktır. Araştırma, Türkiye'de ekslibris üreten sanatçıların görünür kılınması ve sanatçıların literatür taramasında yer almaları açısından önemlidir. Makalede yöntem olarak, Şükrü Ertürk ile bireysel iletişim tercih edilmiştir. Bireysel iletişim sırasında elde edilen veriler yazılı kayıt altına alınmıştır. Makalede kullanılan görseller için Şükrü Ertürk'ün kişisel arşivi kullanılmıştır. Sanatçının sergi ve söyleşileri takip edilmiştir. Çalışmada, Şükrü Ertürk'ün teknik ve sanatsal yetkinliğinin örnekleri çalışma içinde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ekslibris, gravür, Şükrü Ertürk, Aziz Sancar, baskiresim

Makale Bilgisi

Geliş: 20 Mart 2020

Düzeltilme: 15 Mayıs 2020

Kabul: 18 Mayıs 2020

GİRİŞ

Şükrü Ertürk 1948 yılında Giresun'da dünyaya geldi. Sanat eğitimi Gazi Eğitim Enstitüsünde tamamladı. Mezun olduktan sonra Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde Resim Öğretmeni olarak çalıştı. 1974- 1977 yılları arasında 3 yıl süreyle Gazi Eğitim Enstitüsünde asistan olarak görev yaptı. 1977 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Banknot Matbaası Gravür Atölyesinde, gravür sanatçısı olarak çalışmaya başladı. 2003 yılında emekli oluncaya kadar 26 yıl boyunca gravür çalışmalarının yanında Merkez Bankası hatıra madalyalarının üretimi için kullanılacak olan alçı kalıpları tasarımlarını gerçekleştirdi (Ertürk, 2019).

Şükrü Ertürk, çok küçük yaşlardan itibaren resim yapmaya başlamış, lise yıllarından itibaren kömür kalem ve mürekkep ile portre çalışmalarına ağırlık vermiştir. Gazi Eğitim Enstitüsünde baskiresme yönelmiş ve dönemin önemli sanatçılarından Nevzat Akoral ve Mürşide İcmeli'nin öğrencisi olmuştur. Aldığı eğitimin ardından portre çalışmalarını baskiresim yöntem ve teknikleri ile ürettiği bir sürece girmiştir. Şükrü Ertürk, Banknot Matbaasında çalışmaya başladıktan sonra portre çalışmalarındaki yetkinliği ile baskiresim bilgi ve birikimini kullandığı yeni bir döneme girmiştir. Banknot matbaasında Taille-douce / intaglio / çukur baskı tekniklerini kullanmaya başlamıştır.

"Çukur baskı (intaglio), aşındırma ya da kazıma anlamına gelir ve metal plakalar üzerine baskı yapmayı tanımlar" (Grabowski & Fick, 2012, s. 103). Resmi oluşturan öğeler, plakada oyulan kısımlardan elde edilir. Mürekkep çukurda kalan yerlere dolar ve bu sayede bu kanallardan taşmaz. Kullanılan mürekkep yumuşak ve ince olmasına rağmen çukur baskı diğer baskılara göre daha keskin çizgiler elde etmemizi sağlar (Brunner, 2001, s.39). Çukur baskının asitsiz ve asitle yapılan birçok kalıp hazırlama tekniği bulunmaktadır. Asitsiz kalıp hazırlama yöntemlerinden kazıma (gravür), kazınmış plakalardan baskı uygulaması, demir işçiliğinden gelişerek, XV. yüzyıl başında ortaya çıkmıştır (Canpolat, 2018, s. 1156).

Şükrü Ertürk Banknot Matbaasında öğrendiği farklı çukur baskı yöntemleri ile;

"1979 yılında Uluslararası Çocuk Yılı için bastırılan (E-7) 10TL banknotun arka yüzündeki Atatürk ve Çocuklar figüratif çalışmasını yapmıştır. 1980, 1983 yıllarında tedavüle çıkan (E-7) 5000TL banknotlarının arka yüzündeki Mevlana Türbesi ve (E-7) 100TL banknotlarının arka yüzündeki Mehmet Akif Ersoy portresinin gravürleri sanatçının çalışmalarıdır... Sanatçının yapmış olduğu Atatürk portre gravürlerinden bir tanesi 1990 yılından itibaren tedavüle çıkarılan (E-7) 100, 250 ve 500 bin ve 1, 5, 10 ve 20 milyon liralık banknotlar ile (E-8) 1, 5, 10 ve 20 Yeni Türk Lirası banknotlarının ön yüzlerinde yer almıştır. (E-8) 50 ve 100 Yeni Türk Liraları üzerindeki Atatürk portreleri de Şükrü Ertürk tarafından 2003 yılında yapılmıştır. (Ertürk, 2019)"

Türk Lirası, Merkez Bankası Himayesinde bulunan Banknot Matbaası tarafından üretilmektedir. Banknotların tasarımı, kalıplama ve baskı alma işlemleri sırasında sadece Banknot Matbaası çalışanları bulunmaktadır. Matbaada gerçekleşen basım süreci, denemeler, güvenlik tedbirleri altında gerçekleşir (Okay, 2015, s. 6). Sanatçının yaptığı sunumlarda banknot matbaasının çalışma koşullarının çok ciddi ve yüksek güvenlikli olduğu ve matbaada çalışan kişilerin, kurum tarafından çalışma anında denetim gözetim altında oldukları vurgulanmaktadır.

Şükrü Ertürk yurt dışında eğitim almaya gittiği dönemi şu şekilde anlatmaktadır:

Doğrudan elle oyma gravür tekniği, usta çırak yolu ile öğrenilmiştir. 1986 yılında atölyesine gittiğim, İtalyan Prof. Trento Cionnini, Prof. Mario Bairdi'nin çırağı olduğumu, 200 yıllık bir geleneği devam ettirdiklerini söylemiştir. Her iki usta akademik eğitim almış üstelik Mario Bairdi heykeltıraştır. Roma'da Gabinetto Nazionale Della Stampa müzesinde, Calamatta, Morgan ve Mercury'nin büyük boy gravürleri yanında Mario Bairdi'nin küçük boy gravürleri sergilenmektedir (Ertürk, La Taille- Douce (Taydus) Gravür, 2020).

Resim 1 Mario Bairdi tarafından tasarlanan banknot örneklerinin detayları

Kaynak 1 Şükrü Ertürk Arşivi

Şükrü Ertürk 1997 yılında Prof. Hasip Pektaş ile tanışır ve sanatçının ekslibris serüveni başlamış olur. Bu tanışmanın ardından Şükrü Ertürk, tasarımı ve baskı işlemi kendisine ait olan pek çok ekslibris yapmıştır. Adına ekslibris yaptığı kişiler arasında Hasip Pektaş, Müjde Ayan, Luc van den Briele, Benoit Junod, Aziz Sancar gibi isimler vardır. Yapmış olduğu ekslibrislerde kişilerin portreleri ön plandadır.

Bu araştırma kapsamında Şükrü Ertürk tarafından Prof. Dr. Aziz Sancar adına yapılan ekslibrisin, anlatımcı ve görsel özellikleri incelenecektir. Bu inceleme sırasında Prof. Dr. Aziz Sancar ekslibrisinin taslak aşamaları, taslağın nasıl şekillendiğini, ekslibriste nelerin gösterildiğini, kompozisyonunun nasıl düzenlendiğini, kullanılan imgelerin ne anlama geldiğini anlamaya yönelik detaylı bir inceleme yapılacaktır.

Yöntem

“Şükrü Ertürk’ün Prof. Dr. Aziz Sancar Ekslibrisi Üzerine Bir İnceleme” isimli makalenin araştırma sürecinde, Şükrü Ertürk tarafından Bursa Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezinde, 14-22 Haziran 2019 tarihleri arasında açılan kişisel sergi izlendi. Bu sergi sırasında sanatçının çalışmaları hakkında gözlemler yapıldı. Sergiyle eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği ve çalışmaları hakkında bilgiler verdiği sunum izlendi. Bu sunum sırasında notlar alındı. Sanatçı ile 2019 yılı Haziran ayında tekrar iletişime geçildi. Sanatçı kendisine yöneltilen sorulara genel bir metin ile cevap vermek istediğini belirtti ve 1 Temmuz 2019 tarihinde e posta yolu ile “Aziz Sancar Ekslibrisi” başlıklı bir metin gönderdi. 1 ve 3 Mayıs 2020 tarihlerinde e posta yoluyla görüşme gerçekleştirildi. Sanatçı iletişimi dışında araştırma sırasında kaynak tarama yöntemi kullanıldı.

Bulgular

Prof. Dr. Aziz Sancar Ekslibrisi’nin Malzeme, Teknik ve Kompozisyon Özellikleri

Şükrü Ertürk tarafından Prof. Dr. Aziz Sancar adına yapılan ekslibris çalışması, 10 cm x 14,5 cm ölçülerinde bakır plaka üzerine kuru kazıma yöntemleri ile 2018 yılında tasarlandı ve 60 adet basıldı. Prof. Dr. Aziz Sancar adına yapılan ekslibris, Şükrü Ertürk tarafından Taille-douce / taydus tekniği ile basıldı. Sanatçı kullandığı tekniği şöyle açıklamaktadır:

Taille-douce (taydus) : Çukur baskı (calcographie) dir. Mürekkep çukurdan kağıda iletilmektedir. Floransalı kuyumcu Maso Finiguerra tarafından 15. yüzyılda keşfedilmiştir. Taille, Fransızca tailler (oyma) eyleminden türetilmiş sözcük, oyulmuş, gene Fransızca doux, douce ; tatlı,yumuşak anlamlarına gelir. İki sözcük bir araya gelince yumuşak,tatlı oyma demektir. Banknot ve pul baskıcılığında çelik ve bakır kalıplardaki doğrudan el ile oyma gravürlere denir (Ertürk, La Taille- Douce (Taydus) Gravür, 2020).

Ekslibris formundaki çalışma Prof. Dr. Aziz Sancar'ın 2015 Yılında Nobel Kimya ödülünü almasından sonraki süreçte üretildi. Şükrü Ertürk çalışma fikrinin ilk olarak nasıl ortaya çıktığını şu ifadeler ile anlatmaktadır:

"Aralık 2015'de PTT'nin bastıracağı Aziz Sancar Nobel ödülü hatıra pulu, facebookta paylaşılnca pek çok yorum yapıldı. Yusuf Keş'in "Gravürde en iyi portre ressamı Şükrü Ertürk hocamıza iş düştü, güzel bir gravür portre ile ömürlük bir pul olur" yorumu ilginç olanıydı. Devam eden yorumlar, yeni pul basılacağı algısı oluşturmuş olmalı ki beni kutlayan, başarı dileyen, dostlarımla oldu. Ne yazık ki bu öneri karşılık bulamazdı. Çünkü taille-douce gravür pul basabilen matbaamız yoktu. Üstelik PTT den bana yeni bir pul için istek gelmemişti. Bu durumda Aziz Sancar adına Ekslibris yapmaya karar verdim. Ekslibriste kullanacağım görselleri, Cumhuriyet Gazetesi yazarı Orhan Bursalı aracılığı ile Aziz Sancar gönderdi. Her ikisi eski arkadaşta. Orhan Bursalı, Aziz Sancar ve Nobel'in öyküsü kitabını yazmış, Stockholm'da ödül törenine katılmıştı. (Ertürk, Aziz Sancar Ekslibrisi, 2019)"

Ekslibris kütüphane ve kitapların insanlığın hayatına girdiği ilk günden itibaren kullanılmaktadır.

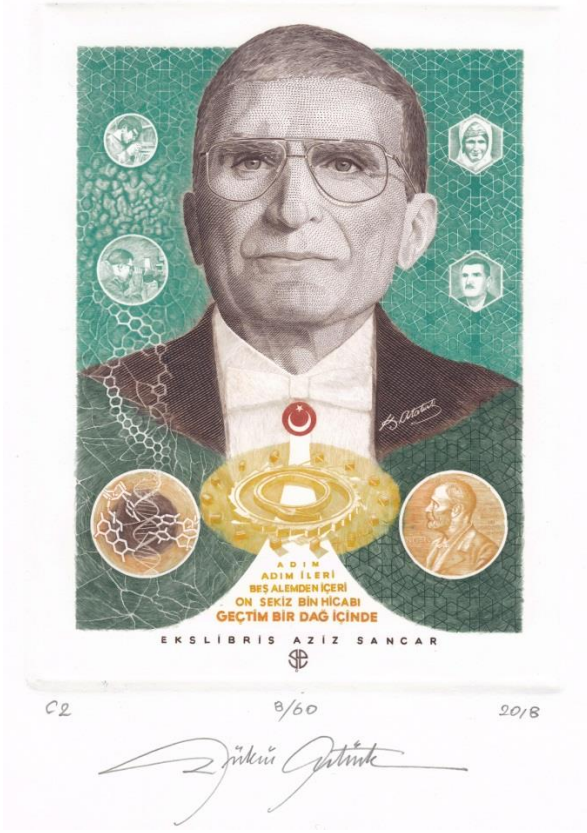
Ekslibris/Exlibris (Bookplate), kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu tasarımlardır. Kitabın kartviziti, kitabın tapusu da denilebilir. Ekslibris, kitap sahibini tanıtır, onu yüceltir ve kitabı ödünç alan kişiyi geri getirmesi konusunda uyarır. Yer aldığı kitabın değil, kitap sahibinin bir göstergesidir; kitapla sahibi arasındaki bir bağıdır. Sözcük olarak "...'nın kitaplığından", "...'nın kütüphanesinden" anlamına gelir. Bir ihtiyaç grafiği olarak doğmasına karşın, estetik kaygılarla yapılan bu özgün yapıtlar, sanatı insanın elleri arasında, kitapların içine kadar getirip, onun büyüleyici sıcaklığını hissettirmektedir. Uzun bir geçmişe sahip bu sanat dalı, aynı zamanda yapıldığı dönemin kültürel özelliklerini günümüze taşımaktadır. Ayrıca önemli bir iletişim aracı olarak, sanatçı, tasarımcı, sanatsever ve koleksiyoncular arasında kültürel anlamda köprü görevini de yerine getirmektedir (Pektaş, 2019, s. 35).

Şükrü Ertürk, çalışmayı neden *Taille-douce (taydus)* tekniği ile yaptığını ve günümüzde banknot ve pul baskıcılığında hala tercih edilmesini şöyle açıklamaktadır:

"Doğrudan el ile oyulmuş taydus gravürler, günümüzde de sahteciliğe karşı en önemli güvencedir. Tümüyle orijinal ve özgün birer eserdir. En az beş işlemden oluşan her bir kısa çizgi ve diğer tüm çizgiler, sanatçının beyninin ve parmağının izini taşır. Bu nitelikleri ile taydus bire bir taklit edilemez. Bu özellik, hayatın kendini birebir tekrar etmediği gerçekliğine dayanır. İmza yerine geçen mühür kazanmasındaki gerçeklik gibi. Taydusun güzelliği, kalitesi sanatçının el göz beyin işbirliğindeki başarısına, artistik yeteneğine bağlıdır. Birim alandaki çizgilerin sayısı arttıkça, kalite yükselir, taydusun reproduksiyonu veya kopyalanması zorlaşır. Bir milimetre kare alana minimum 7 mikron derinlik ve kalınlıkta 40 – 60 çizgi oyulabilir. Çukur baskının diğer çeşitlerinde olduğu gibi taydus'ta da çizgiler, üç boyutludur, eni boyu ve derinliği vardır. Biçimler, tonal değerler, kalın, ince, az derin, çok derin çizgi dağılımı ile elde edilir. Çizgi-form, çizgi – ton ilişkisi kurulurken çizginin üç boyutu dikkate alınarak, oyma işlemi yürütülür. Çukurluklardaki farklılıklar tek rengin açıktan koyuya tonal geçkisinin elde edilmesini, ayrıca diğer baskı tekniklerinde hissedilemeyen olağanüstü güzellikteki rölyefi sağlar. Bu görsel incelikler, taydusun kalitesinin en önemli unsurlarıdır (Ertürk, La Taille- Douce (Taydus) Gravür, 2020).

Ekslibris'in zemininde yıldızlı Türk motifleri vardır. Yıldızlı motifler kesişen altıgenler ile birlikte yeşil rengin hakimiyetinde tüm zemine yayılır, belli bölgelerde bilimsel çizimler ile bütünleşir Prof. Dr. Aziz Sancar'ın portresi ekslibris'in orta noktasında durur. Portre saçlarının üst kısmından motiflerle oluşturulmuş zeminden dışarı taşar. Merkezde yer alan portrenin sağında alt alta yerleştirmiş olan dairelerin ikisinde de Sancar bilimsel araştırma yaparken betimlenmiştir. Bu bölümde zemindeki yıldız motifleri, DNA sarmalına dönüşmektedir. Bu sarmal alt kısımda yer alan DNA onarım modeli ile birleşmektedir. DNA onarım modeli sepya ile açık sarı tonlardadır. Altta DNA onarım modelinin etrafını yeşil tonlardaki beyin hücreleri ağı çevrelemektedir. Ekslibris'in sol tarafında yer alan Türk yıldızlı motifleri; DNA sarmalı, DNA onarım modeli ve Prof. Dr. Aziz Sancar'ın küçük porteleri, negatif ve pozitif çizgiler ile kaynaşmaktadır.

Portre'nin sağ tarafında altıgen iki şekil vardır. Üstteki altıgenin içinde Sancar'ın annesinin portresi, alttaki altıgende ise babasının portresi yer alır. Portrenin sağ alt kısmında Nobel madalyası figürü vardır. Papyonun hemen altında kırmızı beyaz Ayyıldız, ceketinin sağ yakasında Mustafa Kemal Atatürk'ün imzası konumlandırılmıştır. Ayyıldız'ın hemen altında, sarı renkli elips formunda ışık çarpıtıcısı bulunur. Ayyıldız'dan çıkan ve ekslibris'in zeminine kadar uzanan anıtsal beyaz yol vardır. Beyaz yolun içinde Yunus Emre'ye ait şu dörtlük yer alır: "Adım adım ileri/ Beş alemde içeri /On sekiz bin hicabı /Geçtim bir dağ içinde" Yunus Emre'nin dizelerinin altında "Ekslibris Aziz Sancar" yazmaktadır. Bütün yazıların altında Şükrü Ertürk'ün logosu yer alır.

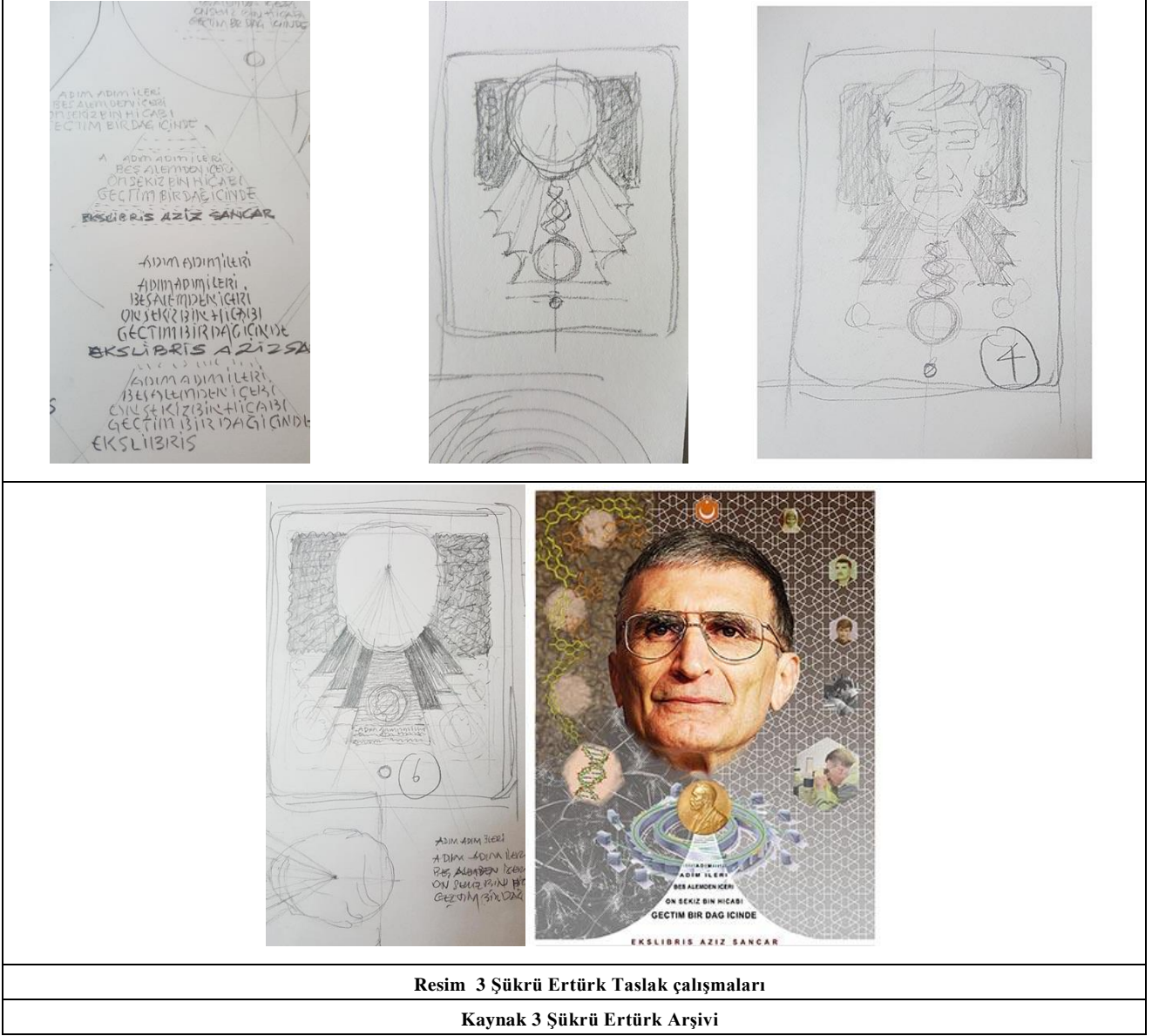
Resim 2 Şükrü Ertürk, C2 Bakır plaka üzerine hakkak kalemle oyma, 2018

Kaynak 2 Şükrü Ertürk Arşivi

Prof. Dr. Aziz Sancar Ekslibrisi'nin Tasarım Aşaması ve Biçimsel Kurgusu

Adına ekslibris tasarımı yapılan Prof. Dr. Aziz Sancar yaşamını Amerika Birleşik Devletleri'nde sürdürmektedir. 2015 yılında Nobel Kimya ödülünü alan Prof. Dr. Aziz Sancar Mardin'in Savur ilçesinde dünyaya geldi. Geniş bir ailede büyüyen Prof. Dr. Aziz Sancar, eğitimin gerekli olduğuna inanan anne ve babası sayesinde kısıtlı şartlar altında olsa da okula gönderildi. Üniversite yaşamına İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde başladı ve bu okulu birinci olarak bitirdi. Mezuniyetinin ardından yaklaşık 2 yıl doktorluk yaptı. Lisansüstü eğitimi için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 1977 yılında Teksas Üniversitesinde Moleküler Biyoloji ve Genetik alanında Doktora derecesi aldı. Nobel kimya ödülünü, Tomas Lindahl ve Paul L. Modrich ile hasar gören DNA'ları nasıl onardığını ve genetik bilgisini koruduğunu haritalandıran araştırmalarıyla aldı (Türkiye, 2020).

Şükrü Ertürk, ekslibris'in tasarım aşamasından başlayarak Prof. Dr. Aziz Sancar ile ilgili bilgileri toplamaya başlar. Bu araştırmalar sırasında Orhan Bursalı tarafından yazılan "Aziz Sancar ve Nobel'in Öyküsü" isimli kitabı okumuştur. Kitap içindeki görseller, Prof. Dr. Aziz Sancar'ın Mardin'den Amerika'ya uzanan yaşamı, karşılaştığı zorluklar ve başarılar sanatçıyı çok etkilemiştir (Ertürk, Aziz Sancar Ekslibrisi, 2019).

Resim 3 Şükrü Ertürk Taslak çalışmaları

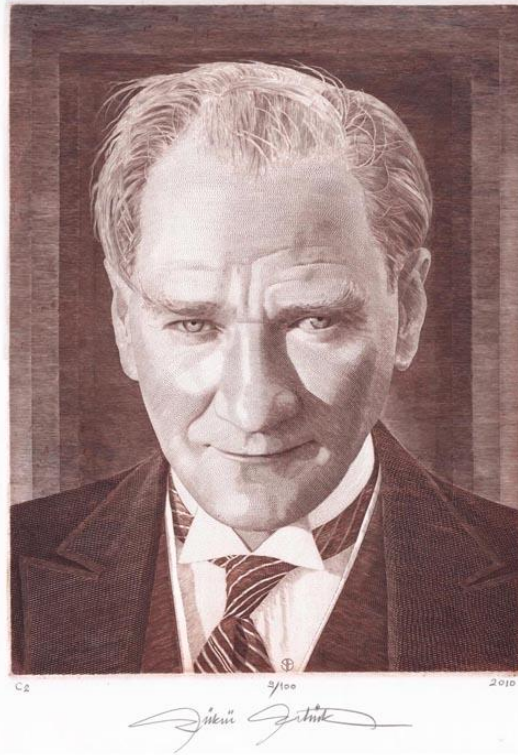
Kaynak 3 Şükrü Ertürk Arşivi

Şükrü Ertük ekslibrisin tasarımını 2018 yılında gerçekleştirir. Prof. Dr. Aziz Sancar ise Nobel Kimya Ödülünü 2015 yılında almıştır. Aradan geçen sürede Şükrü Ertürk Prof. Dr. Aziz Sancar ile ilgili araştırmalarına devam eder. Topladığı bilgileri ekslibris tasarımında bir araya getirmiştir. Ekslibris'in odak noktasında Prof. Dr. Aziz Sancar'ın portresi vardır. Merkezde yer alan figürün etrafında Prof. Dr. Aziz Sancar'ın hayatı, çalışmaları ve Şükrü Ertürk'ü etkileyen özelliklerine yer verilmiş. Ekslibris'in zemininde altıgen yıldızlı Türk motifleri protein modelinin altıgen şekli ile bütünleşerek zemini kaplamaktadır. Portrenin sol tarafında üst üste iki farklı boyutta, bilimsel çalışma sırasında betimlenmiş daha küçük Aziz Sancar figürleri yer alır. Küçük bir alanda mikroskop ile çalışılan Aziz Sancar figürleri, zemindeki Türk motifleri ve DNA sarmalına dönüşen çizgiler ile kaynaşmaktadır. Prof. Dr. Aziz Sancar'ın DNA onarımını keşfettiği çalışmasının simgelerinden biri, ekslibris çalışmasında DNA onarım modeli ile görsel hale getirilir. DNA onarım modeli beyin hücreleri ağının oluşturduğu dokunun üzerinde yer alır. Portrenin sağ tarafında eşit büyüklükte altıgen iki şekil bulunur. Bu altıgenlerden üsttekinde Aziz Sancar'ın annesinin, alttaki altıgende ise babasının portresi vardır. Anne ve babası Prof. Dr. Aziz Sancar'ın eğitim hayatının başlangıcında çok önemli bir noktadadır. Portrenin sağ alt kısmında ise Nobel madalyası vardır. Madalya Prof. Dr. Aziz Sancar'ın bilimsel başarısını vurgulamak için ekslibriste yer alır.

Prof. Dr. Aziz Sancar yaptığı konuşmalarda, verdiği röportajlarda Atatürk'e ve Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlılığını dile getirmektedir. Aldığı Nobel Madalyasını da Anıtkabir müzesine bağışladığı bilinmektedir. Bu hareketi Şükrü Ertürk'ü derinden etkiler. Sanatçı, bu bağlılığın simgesi olarak papyonun altına kırmızı beyaz Ayyıldız'ı ekler, ceketin sağ yakasına ise Mustafa Kemal Atatürk'ün imzasını bir rozet olarak işler. Prof. Dr. Aziz Sancar'ın çalışması ile ilgili yaptığı araştırma sırasında Şükrü Ertürk, Sancar'ın elektron mikroskobu ve synchotron adlı ışık çarpıştırıcısı kullandığını öğrenir. Ayyıldız'ın hemen altına synchotron'u yerleştirir. Işık çarpıtıcısı, beyaz anıtsal yolun üzerindedir, yolun sonunda Ayyıldız vardır. Prof. Dr. Aziz Sancar, yerel değerlerine sahip çıkan bir bilim insanı olarak, yazdığı makaleye Yunus Emre Destanı adını vermiştir. Şükrü Ertürk tasarımı, "Adım adım ileri/ Beş alemde içeri /On sekiz bin hicabı /Geçtim bir dağ içinde" dizeleri ile Yunus Emre'ye yer vermektedir. Ekslibris'in en alt kısmında tek satır olarak "Ekslibris Aziz Sancar" yazmaktadır. Bu yazı her ekslibriste olması gereken zorunluluktur. Bütün yazıların altında Şükrü Ertürk'ün logosu yer alır. Şükrü Ertürk ekslibris çalışmalarında imzası ile birlikte bu logoyu kullanmayı tercih eder.

Şükrü Ertürk'ün Ekslibris'te Portre Yaklaşımı

Şükrü Ertürk, lise yıllarından itibaren çevresindeki kişilerin portreleri üzerinden pek çok çalışma yapmıştır. Portreye olan yakınlığı onun ülkemizdeki önemli portre sanatçılarından biri haline getirmiştir. Merkez Bankası Matbaasındaki çalışmaları onun herkes tarafından bilinen tanınan devlet büyüklerinin portrelerini yaptığı süreçte mesleğinin ve sanatının en iyi noktalarına geldiğini gösterir. Mustafa Kemal Atatürk portrelerinde yakaladığı teknik ustalık bunların en önemli örneklerindedir.

Resim 4 Şükrü Ertürk, Mustafa Kemal Atatürk Portresi

Kaynak 4 Şükrü Ertürk Arşivi

Sanat tarihi sürecinde portre pek çok örnek barındırmaktadır. Popüler bir temadır ve popülerliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Portre, portreye konu olan kişinin yaşantısından belirli bir anı betimlemekte ve kişiyi o anda sonsuza dek saklı tutmayı başarmaktadır.

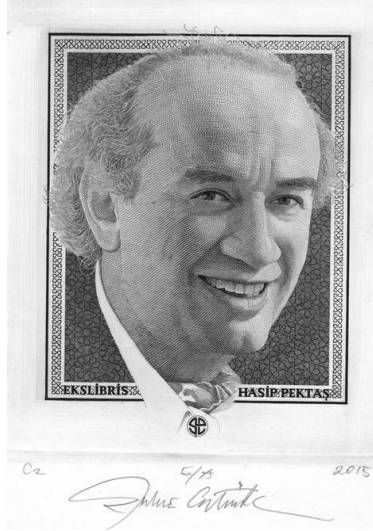
Portre: Resim sanatında genel olarak bir insan figürünün sadece omuzlardan itibaren yüzünün konu alındığı resimler...Portre, Mısır'dan beri uygulanmıştır ama 15. yüzyıldan itibaren benzerliğin yakalanması önem kazanmıştır. Her dönemde yapılan portreler o dönemin sanat ve güzellik anlayışını yansıtmaktadır. Örneğin Rönesans dönemindeki portrelerde kişiler genellikle idealize edilmiş ve gerçek kişilik özellikleri betimlenmiştir. Romantikler ve ekspresyonistler daha çok modelin duygularını yansıtmayı amaçlamaktadır (Keser, 2009, s. 259).

Ekslibrislerde tema olarak; meslekler, bitkiler, çiçekler, hayvanlar, çıplaklar, portreler, kütüphaneler, kitaplar, dini inanç sembolleri, aile armaları, mitolojik kahramanlar sıklıkla kullanılır. Bütün bunların içinde her dönemde en popüler temanın portre olduğu görülür. Özellikle Rönesans döneminden itibaren benzetme kaygısı ve gerçeğe daha yakın betimlemeler ile ekslibris tasarımları sipariş veren kişilerin portreyi tercih ettiği pek çok örnek vardır. Dönemin önemli sanatçılarından Albrecht Dürer, Lucas Cranach, gibi sanatçıların şehrin önde gelen kişileri için portre temalı ekslibrisler tasarladıkları bilinmektedir.

Şükrü Ertürk'ün mesajında belirttiği, Prof. Dr. Aziz Sancar için konuşulan çalışmasına "*Yusuf Keş'in "Gravürde en iyi portre ressamı Şükrü Ertürk hocamıza iş düştü, güzel bir gravür portre ile ömürlük bir pul olur"*" (Ertürk, Aziz Sancar Ekslibrisi, 2019) ifadesi kesinlikle bir tesadüf değildir.

Kitapların içine yerleşen sanat, taşıdığı anlam ve yapıldığı teknik ile birlikte bir sanat eseri konumundadır. Bir sanatçıya ait orijinal bir eserin bu bağlam ile dolaşıma girmiş olması bireydeki estetik ve entelektüel tavır besler ve destekler. Bu bağlam ile son yıllarda oldukça yaygınlaşan ekslibris gerek yapılan sanatsal çalışmalar gerekse yaygınlaşan koleksiyonculuk ile oldukça tanınır bir konuma gelmiştir (Kayahan, 2019, s. 408).

Ekslibrisler yaşayan kişi ve kurumlar adına sipariş ile yapılır. Şükrü Ertürk'ün Prof. Dr. Aziz Sancar adına tasarladığı ekslibris adına ekslibris yapılan kişi tarafından değil ama Türkiye'deki baskı resim ve ekslibris sanatçıları ve koleksiyonerler tarafından Şükrü Ertürk'ten talep edilmiştir. Prof. Dr. Aziz Sancar adına yapılan ekslibris Şükrü Ertürk'ün diğer ekslibris çalışmaları ile benzerlikler göstermektedir. Sanatçı yaptığı ekslibrislerde portreyi merkeze alan kompozisyonlar kurduğu görülmektedir.

Resim 5 Şükrü Ertürk, C2, 100 mm x 70 mm, 2015

Kaynak 5 Şükrü Ertürk Arşivi

SONUÇ

Bilimsel çalışmaların günlük yaşantıyı ve beraberinde sanatı da etkilediği ve değişime sebep olduğu bilinmektedir. Şükrü Ertürk, yapmış olduğu ekslibris tasarımında bilimsel bir çalışmanın sonucundan etkilenmiştir. Basında çıkan Nobel Kimya ödülünün Prof. Dr. Aziz Sancar tarafından alındığı haberi onu dünyada yaşayan pek çok kişiden farklı şekilde etkiler. Sanatçı, Prof. Dr. Aziz Sancar'ın başarısını bir sanatçı olarak tebrik etmek ister

ve 10 Kasım 2018 günü tasarladığı ekslibris çalışmasını sosyal medyadan paylaşır daha sonra 10 adet baskıyı Amerika'ya Prof. Dr. Aziz Sancar'a gönderir. Sosyal medya paylaşımı büyük ses getirmiştir. Yapılan araştırmada, Prof. Dr. Aziz Sancar'ın Nobel kimya ödülü alması ve Şükrü Ertürk'ün bu başarıya sessiz kalmayışi sonucunda ortaya çıkan "Aziz Sancar Ekslibrisi'ne" yakından bakıldı. Sanatçının ekslibrisi yapmaya nasıl karar verdiği ortaya çıkarıldı ve taslak çalışmaları incelendi. Bu inceleme sonucunda sanatçının eskizlerini büyük bir titizlikle oluşturduğu gözlemlendi. Yapılan taslak çalışmalarının aşamalı olan fotoğraflarına ulaşıldı. Sanatçının taslak çalışmaları sırasında Prof. Dr. Aziz Sancar'ın geçmiş ve güncel yaşantısı hakkında derinlemesine incelemelerde bulunduğu tespit edildi. Şükrü Ertürk'ün özellikle Orhan Bursalı tarafından yazılan "Aziz Sancar ve Nobel'in Öyküsü" isimli biyografiden yararlandığı tespit edildi. Prof. Dr. Aziz Sancar'ın yaşamında karşılaştığı güçlükler ve bunlara bulduğu çözümler Şükrü Ertürk için büyük mesajlar barındırmaktaydı. Genetik çalışmalar yapan bir bilim insanının yazdığı makaleye "Yunus Emre Destanı" adını vermesi, cumhuriyetin eseri diyerek Atatürk ve Cumhuriyete bağlılığını vurgulaması ve aldığı Nobel Madalyasını Anıtkabir Müzesine bağışlamasının ekslibris'in ortaya çıkmasındaki en geçerli sebep olduğunu düşündürmektedir. Sanatçının ekslibrisi yaparken kullandığı Taille-douce (taydus) tekniğinin yüzyıllardır uygulanan detaylı bir teknik olduğu bilinmektedir. Sanatçının Prof. Dr. Aziz Sancar Ekslibrisini oluştururken nasıl titiz bir süreçten geçtiği belirlendi. Şükrü Ertürk'ün çalışma sırasında yedi ayrı mürekkebi koyudan açığa doğru kendi bölümlerine küçük plastik spatüllerle sürüp temizlediği ve bir banknot baskısı titizliğinde yaklaşık 18 aylık bir sürede tamamladığı bilgisine ulaşıldı. Şükrü Ertürk geçirdiği bu dönem ile ilgili şöyle bir açıklamada bulunuyor "Aziz Sancar'ın bilimsel araştırmalarına ve başarısına yakışacak, titizlikte gravür yapmaya çalıştım." Şükrü Ertürk tarafından tasarlanan Prof. Dr. Aziz Sancar adına yapılan ekslibris çalışmasında farklı kalınlıkta çizgilerin birbirlerinden ayrı derinliklerde bir arada kullanılmasıyla hacimsel farklılıkların elde edildiği görülmektedir. Sanatçının ifade gücünü artırmak için simge ve sembolleri ustaca kullandığı ve bütün bunları yerel motiflere göndermeler yaparak geliştirdiği sonucuna varıldı. İnsanoğlu bilgiyi saklamak, korumak ve kendinden sonraki nesillere aktarmak için yüzyıllardır çeşitli formlar kullandı. İnsanlar, duvar yüzeylerine, hayvan kemiklerine, deri parçalarına, papirüslere ve kağıtlara, edindikleri bilgileri ve gözlemlerini yansıttılar. Bilgi aktarmanın şekli rulolardan kitaplara kadar uzanır. Kitap matbaanın icadından günümüze kadar bilginin dağılması ve paylaşılması için birincil kaynak oldu. Günümüzde bilim insanları yaptıkları araştırmaları; bildiriler, kitaplar ve makaleler ile basılı veya internet ortamında paylaşımına açmaktadır. Prof. Dr. Aziz Sancar tarafından bilim dünyasına kazandırılan DNA onarımı modeli, dünyanın öteki ucundaki sanatçı Şükrü Ertürk için ekslibris çalışmasının çıkış noktası oldu. Bu makalede bilimsel paylaşımların sanatsal tepkiler ile nasıl farklı bir anlam kazandığını göstermektedir.

Bu araştırma kapsamında Şükrü Ertürk ile bireysel sözlü ve yazılı iletişime geçildi. Bu görüşmeler sırasında sanatçının üretim süreçleri, sergi açılışı, Taille-douce (taydus) tekniği ile ilgili sunumu notlandırıldı. Elde edilen veriler değerlendirildi ve sonuçlarıyla birlikte sunuldu.

Kaynaklar

- Çıplakkılıç, N. (2019). Cumhuriyet Dönemi Türk Grafik Sanatı Tarihi ve Halis Biçer'in Çalışmaları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk-İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canpolat, C. (2018). Atatürk'ün Dudağına İsmi Yazan Sanatçı: Şükrü Ertürk. 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu 1-3 Kasım (p. 1156). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa.
- Ertürk, Ş. (2019, Temmuz 1). Aziz Sancar Ekslibrisi. Ankara.
- Ertürk, Ş. (2019, Aralık 20). www.sukruerturk.com. Retrieved from Şükrü Ertürk Kişisel Web Sayfası: <https://www.sukruerturk.com/>
- Ertürk, Ş. (2020, Mayıs 1). La Taille- Douce (Taydus) Gravür. La Taille- Douce (Taydus) Gravür Elektronik Posta. (S. T. Kaya, Interviewer) Ankara.
- Kayahan, Z. (2019, Ağustos 1). Kişisel Mahremiyetin Bir İfade Aracı Olarak Portre ve Ekslibris'de Kullanımı Üzerine. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(40), 399-419.

- Keser, N. (2009). *Sanat Sözlüğü* (2 b.). İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- Okay, O. (2015). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Banknot Tasarımları İle Banknotların Günümüz Grafik Tasarım Anlayışıyla Yeniden Ele Alınması . Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Grafik Anabilim Dalı . İzmir: Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pektaş, H. (2019). Görsel İletişim Tasarımı Olarak Ekslibris ve Dijital Dönüşümü. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergi, 34-42.
- Türkiye, F. (2020, Nisan 28). Başarı Öyküleri Prof. Dr. Aziz Sancar. Retrieved from Fulbright Türkiye: <https://fulbright.org.tr/posts/38/Prof.-Dr.-Aziz-Sancar>

AN ANALYSIS ON ŞÜKRÜ ERTÜRK'S AZİZ SANCAR EXLIBRIS

Sezin Türk Kaya

ABSTRACT

Advances in science and technical fields are having an impact in art, as well. Inspired by 2015 Nobel Prize winner Prof. Dr. Aziz Sancar's contributions to science through his discoveries as well as his life story, Şükrü Ertürk designed an exlibris for Sancar in 2018. Objective of the research paper is to find out which stages of production, methods and techniques Şükrü Ertürk, one of the Turkish exlibris artists, used in creating the exlibris in the name of Prof. Dr. Aziz Sancar, what artists he was inspired by, and how he contributed to exlibris art in Turkey. The research has importance in making artists who create exlibris in Turkey visible as well as providing them a place in literature review. In the paper, personal contact with Şükrü Ertürk was preferred as a method. Information obtained during the personal contact were recorded as a written material. Şükrü Ertürk's personal archive was used for the images in the paper. Exhibitions and interviews of the artist were attended. Information were obtained via e-mail with the artist. Academic catalogs were surveyed in order to enrich the research theoretically. The papers found were included as resources. As a result of the research, examples of Şükrü Ertürk's technical and artistic craftsmanship were included in the paper. It was underlined that the artist is an acknowledged designer not only in Turkey but also in the international arena. All the results obtained were discussed in the paper.

Keywords: exlibris, etching, Şükrü Ertürk, Aziz Sancar, printmaking